

Kapitalist Devlet

GİRİŞ

Marksist devlet anlayışının temelinde, toplumsal bütünü (Hegel'in totalitesine —tümceliğine— karşıt olarak), «alt-yapı» ve «üst-yapı» biçiminde sunulan teorik ayırım yatar. Bu iki «düzey», Marksist teoride özgül (specific) bir determinizm ilişkisi içindedirler. Altyapı veya ekonomik temel, üretim güçleri ve üretim ilişkilerinden meydana gelir. Üstyapı ise, kendi içinde iki düzeye ayrılır: 1) Siyasal, hukukî veya yasalar ve devlet; ve 2) İdeoloji (siyasal, ahlâkî, dini, hukukî). Bu «topoğrafik» şema, üstyapının (ve onun katlarının), temel olmadan varolamayacağını içerdiği için, kendiliğinden düzeyler arasında bir etkinlik sorunu getirir.¹

Marksist teoride belirleyici etkinlik son analizde altyapıya aittir. Fakat bu durum üstyapının etkin olmaması anlamına gelmez. Ne var ki, üstyapının belirleyici etkinliği altyapı tarafından tayin edilir.

Bu yaklaşım kaçınılmaz olarak şu iki teorik olguyu da beraberinde getirecektir:

1) Üstyapının da altyapı veya ekonomik temel üzerinde bir etkisi vardır (veya alt ve üstyapılar arasında karşılıklı bir etkileşim sözkonusudur);

2) Üstyapının altyapı karşısında **görelî** bir bağımsızlığı olabilir. Fakat üstyapının bu bağımsızlığı, ekonomik temel —bir toplumda varolan üretim ilişkilerinin— yapısını açacak veya bu temeli değiştirecek kerteye varamaz. Böyle bir ihtimal farklı (ve yeni) bir toplumsal/tarihî aşamaya geçmek demektir. Bu yapısal değişme, bir toplumun işlevsel bütünlüğünün yeniden kurulması için **alt** ve **üst** yapılar arasında görelî bir uyumun tekrar sağlanmasını gerektirir.

Şu halde, bir üstyapı kurumu olan **devletin**, bir toplumda varolan üretim biçimi tarafından şekillendirilmesi ve faaliyetlerinin etkilenmesi doğaldır. Her toplumsal yapının veya kurumun varlığı, onun doğrudan veya dolaylı olarak toplumsal üretim sürecine katılmasına bağlıdır. Bu katılma ya toplumsal üretim sürecinde bizzat yer almak veya üretimi sürekli kılabilmek için üretim koşullarının yeniden üretilmesi şeklinde **belirir**.² Yani her toplum veya toplumsal kurum; 1) Üretim güçlerini, 2) Varolan üretim ilişkilerini yeniden üretmek zorundadır. Bu işlevlerini yerine getirmeyen hiçbir toplumsal birim varlığını sürdürmez. İşte üstyapının altyapıyı etkileme süreci bu düzeyde gerçekleşir. Bu etkilemenin şekli farklı tarihî yapısal koşullara göre değişik biçimlerde ortaya çıkabilir.

Bu teorik girişten sonra bir toplumsal kurum olarak devletin tarihini, yapısını, işlevlerini ve evrimini incelemeye geçelim.

KLASİK MARKSİST TEORİDE DEVLETİN TARİHÇESİ VE SINIFSAZ ÖZÜ

Kapitalist devletin doğuşunun sistematik bir tarihçesini bize Engels vermiştir. Engels'e göre, eski Yunan **gens**'leri (ana soyundan kan hisımı olan aile grupları veya klanlar), baba otoritesinin ağır bastığı aile kurumuna dönüşmeye başlayınca, o zamana kadar ailenin tümüne ait olan mülkiyet hakkı çocuklara devredilmeye başlamıştır. Böylece **gens**'ler güçlerini yitirmiş ve toplum yapısında aile ön plana geçmiştir.³

Bu evrim, sürekli bir aristokrasinin, monarşinin, mal birikiminin ve o zamana kadar savaş tutsaklarına özgü olan köleliğin aynı kabile, hattâ **gens** üyelerine kadar genişletilmesine yol açmıştır. Bu tarihî dönüşümden sonra, aile, mülkiyet ve servet birikiminin odak noktası ve bu olguların övgü merkezi haline gelmiştir.⁴

Bu durumda, elde edilen servetin, ortak mülkiyete önem veren geleneksel **gens** örgütünün komünistlik kültürüne ve geleneklerine karşı savunmasını üzerine alacak, yeni elde edilen servetin de meşruluğunu onaylayacak bir kurum gerektir. Bu kurum, hem gittikçe biriken kişisel servetleri koruyacak, hem de toplumda beliren ve derinleşen sınıfsal farklılaşmanın yarattığı çelişkilerin yeni düzeni bozacak kerteye gelmesini önleyecekti. Başka bir deyişle, mülk sahibi sınıf(lar)ın, mülksüz sınıflar üzerinde egemenliğini ve sömürsünü sürekli kılacak bir örgüt/aygıt gerekliydi. İşte devlet kurumu bu ihtiyacı karşılamak üzere doğru.⁵

Devlet, sınıflı toplumun ve onun yarattığı işbölümünün bir ürünüdür. Şu halde devlet, bir topluma dışardan empoze edilen bir kurum, veya Hegel'in öne sürdüğü gibi, «ahlâkî bir fikrin gerçekleşmesi» veya «akılın simgesi ve realitesi» değil, belirli bir gelişme aşamasında toplumun kendisinin yarattığı bir kurumdur. Devletin ortaya çıkışı, toplumun yenemeyeceği, çözümleyemeyeceği ölçüde büyük çelişkilere düşmesinin bir ifadesidir.

Çatışkın nitelikteki çıkarlarıyla farklı sınıflar, sonsuz sürtüşmelerle ne kendilerini, ne de toplumu tahrip etmeyi göze alamadıkları için «toplumun üzerinde kalarak» siyasal düzeni koruyacak bir kurumun yaratılmasına önyak olmuşlardır. İşte böyle ortaya çıkan devlet, toplumun ya-

rattığı bir kurum olduğu halde, kendini onun üzerine koyarak, giderek topluma yabancılaşmıştır.⁶

Engels'in görüşünü Alan Wolfe «yabancılaşmış siyaset» kavramı ile bir adım daha ileri götürmüştür. Emegün artık-değer biçiminde insanlara tekrar empoze edilmesi gibi, «artık» - siyasal güç (insanların kendilerini idare etmeleri ve başkalarıyla uzlaşması için yeterli siyasal faaliyetin dışındaki fiili veya potansiyel irade)de devlet kurumu biçiminde bireye empoze edilmiştir.⁷

Böylece siyaset giderek —kapitalizmde tam anlamıyla— bireylerin günlük yaşantılarından kopuk bir uğraşı haline gelmiştir. Fetiş olma durumuna giren siyaset, bir toplum yaratmak faaliyeti olan asıl siyasetten çok farklı olarak, mantığı devlet aygıtını ele geçirmek olan, maddî amaçlı bir mücadele tutkusuna dönüşmüştür. Bu durum hem devleti hem de bu kurum etrafında oluşan siyaseti kişiye ve topluma —daha doğrusu onların temel gereksinmelerine— yabancılaştırmıştır. Bu yabancılaşmış haliyle Kapitalist devlet, insan mutluluğunun koşullarını değil, sermaye birikiminin koşullarını üreten bir kurum durumuna gelmiştir.

Engels'in devlet savı burada bitmemektedir. Bir «düzen» ögesi olarak yaratılan devletin, uyruklarını egemenliği altında tutabilmek için bir «kamu güvenliği» gücü oluşturması gereklidir. Silâhli kişilerden oluşan polis ve asker kadroları dışında, tutukevi, mahkeme vb. gibi zorlayıcı kurumlar da bu gücün tamamlayıcı öğeleridir. Her devlette bu zorlayıcı öğeler vardır. Ne var ki bunların genişliği, etkinliği ve baskıcı nitelikleri sınıfsal farklılaşmanın derinliğine ve toplumsal çelişkilerin derinesine göre değişir.

Engels'e göre bu kamu güvenliği gücünü yaşatabilmek için devlet, uyruklarından vergi olarak katkılar talep eder. Büyüyen ve işlevsel farklılığı artan (modernleşen) devlete vergiler de kâfi gelmez. O zaman devlet, varlığını sürdürmek için çeşitli yöntemlerle kamu borçlanmaları (istikrazlar, tahvil satışları vb.) yoluna baş vurur.⁸ Bu girişimler devletin kimin denetiminde olduğu sorusuna da cevaptır Engels için. Devleti ekonomik bakımdan denetim altına alan mülk sahipleri ile bu siyasal aygıt arasında organik bir bağ doğar. «Her ne kadar devlet, sınıf çatışmasının ve toplumsal çelişkilerin bir ürünü olarak doğmuşsa da, o genellikle, iktisaden egemen olduğu için siyasal olarak da egemen olan sınıfın devletidir.»⁹

Bu niteliğiyle modern devlet, baskı altında tutulan sınıfların durumunun sürdürülmesi ve sömürülmesinin aracıdır. Aslında Engels'e göre tarih içinde devletin bu niteliği pek değişmez. Eski çağ devleti, köleleri baskı altında tutan köle sahiplerinin devleti idi. Feodal devlet, köylü serfleri ve hizmetkârları baskı altında tutan âsillerin devleti idi. Modern «temsili» devlet ise, sermaye aracılığıyla ücretli emekçilerin sömürülmesinin bir aracıdır.

Ayrıca kapitalist devlet, mülk/servet sahiplerinin, bunlara sahip olmayanlara karşı korunması işleviyle de görevlendirilmiştir. Çok yakın zamanlara kadar vatandaşlık hakları, daha sonra da seçme-seçilme hakları, mülk sahibi olma koşuluna bağlanmıştır.

Aynı koşulu Türkiye örneğinde de görmekteyiz. 1877 Anayasası hükümlerine göre bir kişinin «mebus seçilebilmesi için doğduğu yerde mülkü olması gerekir.»¹⁰ Daha sonra kabul edilen (20 Eylül 1908) Geçici Seçim Kanununa göre seçmenin oy verdiği yerde «en az bir yıl oturması ve mal vergisi öder olması» koşulu getirilmiştir. 3 Nisan 1923'de kabul edilen başka bir kanunla (No. 320), yürürlükte olan Osmanlı seçim kanun ve hükümleri tamamen değiştirildi. Seçme hakkı 18 yaşın üzerindeki bütün erkekler yaygınlaştırıldı. (Kadınların seçme-seçilme hakkı 1934'de kabul edilmiştir). Ayrıca, birinci ve ikinci seçmenler için olduğu gibi, seçilecek adaylar için de önceden konulmuş olan mal vergisi verir olmak koşulu kaldırılmıştır.¹¹

Tarihi pratikte, seçme ve seçilme için mülk sahipliği koşulundan evrensel vatandaşlık hakkının benimsenmesine geçiş, mülk sahibi sınıfların daha demokratikleştikleri anlamına gelmez. Mülk sahipliğinin siyasal davranışın temelini oluşturması olgusu, devlet kurumunun gelişme sürecinde daha erken bir evre'nin simgesidir. Fakat ekonomik sömürü mekanizmaları gelişip, bunlar meşruluklarını sağlayacak yeni hukukî kurumlar yarattıkça, siyasal yapının şekli de değişmiştir. Ortaya çıkan iki temel sınıfın —burjuvazi ve proletarya— arasındaki çelişkinin asgarî düzeyde tutulması ise modern demokratik cumhuriyeti doğurmuştur.

Bu siyasal yapı içinde iktisaden egemen olan sınıfı korumakta pratik bir değeri kalmadığı için seçme ve seçilme işlemlerinde mülkiyet ön-kosulu ortadan kalkmıştır. Fakat işleyiş ve dayandığı ekonomik temel (kapitalizm) ve onun hukukî kurumları yoluyla günümüz temsili demokrasisi, mülk sahiplerini, mülk sahibi olmayanlara karşı korumak görevini üstlenmiştir.¹²

Şu halde devlet aygıtını genellikle etkileri altında tutabilen bir mülk sahibi sınıfın denetimi altında yapılan genel seçimlerin ve daima reklamı yapılan seçme-seçilme hakkının geçerliliği nedir? Bu soruya Engels cevap aramıştır. Fakat arasaydı, herhalde vereceği cevap şöyle olabilirdi: Temelinde bir sınıfın (mülk sahiplerinin) öbürleri üzerinde egemenliğini ve sömürsünü sürdürmesine araç olan bir devlet sisteminin varlığı devam ettikçe genel oy hakkı olsa da, çalışan çoğunluğun, örgütlü ve kudretli (ekonomik ve ideolojik araçlara sahip olan) bir azınlığın dümen suyundan ayrılması çok zordur. Ne var ki, gittikçe sınıfsal çıkarlarının farkına varan ve bu çıkarları savunmak için örgütlenmeye giden emekçi kitlelerin başlattığı demokratikleştirme hareketinin «kaynama noktasına» varıp varmadığını göstermesi bakımından,

Birikim 15/24

genel oy hakkı, önemli bir ölçüttür. Çalışan kitlelerin ne zaman burjuva kurumlarının telifçi pasifliğinden ve burjuva önderlerin dümen suyundan çıkarak devrimci eyleme yöneldikleri, demokratik gelişimin geleneksel genel oy mekanizmasının sınırlarını zorlamaya başlamasıyla anlaşılabilir. Zaten o noktadan sonra da burjuva demokrasisinin ve onun hukukî simgesi olan burjuva devletin de kabuğu çatlamış olur.

Marx ise, Alman İdeolojisi adlı eserinde devletin yapısını ve rolünü özetle şöyle tanımlar: Uzmanlaşmanın ve işlevsel farklılaşmanın giderek daha katı kalıplara büründüğü günümüz toplumunda bireylere açık toplumsal faaliyet alanları oldukça sınırlanmıştır. Neyi, nasıl ürettiğimizin (veya üreteceğimizin) bizi aşan nesnel bir güç ve faaliyet stratejisi haline gelmesi, denetimimiz dışında, beklentilerimizi ve dünyaya bakış açımızı (değerlerimizi) çarpıtan bir toplumsal ortam yaratmıştır. Bu toplumsal ortam, modern toplum olarak bireyi karşılamakta ve onun tüm yeteneklerini geliştirme doğrultusunda yatan temel çıkarlarıyla çelişkinin pekiştirmektir. İşte bu çelişki devlet (kurumu) olarak somutlaşmıştır.

Devlet, giderek büyüyen ve modernleşen toplumda geleneksel işbölümünü, sınıf çapına varan bir ölçüye çıkarmış ve bu rolüyle de bir sınıfın öbürleri üzerindeki egemenliğinin aracı olmuştur. Şu halde devletin içinde ortaya çıkan mücadelenin görünümü aristokrasi, monarşi, genel oy hakkı veya demokrasi adı altında yürütülse de, bu mücadelenin asıl kökeni devlet aygıtını denetim altına almaya veya tutmaya yönelik, sınıflar arası bir çatışmadır. Bu mücadele varolan toplumsal düzeni tümüyle değiştirmeyi hedef alsın bile (prolatoryanın amaçladığı gibi) ilk aşamada devlet aygıtını ele geçirmeye yöneliktir. Bu stratejinin temelinde yatan neden Marx'a göre şudur: Kapitalist toplum, bireyin «özel» çıkarlarına (fiziksel, ruhsal ve entelektüel ihtiyaçlarına ve gelişme potansiyeline) karşı, ona «yabancı» ve ondan (insandan) «bağımsız» genel toplumsal çıkarlar yaratmıştır. Bu özel ve genel çıkarlar çoğu kez karşıt ve çelişkilidir. Çelişkili olmaları ise, sistemin (kapitalist) varlığını devam ettirebilmesi için genel çıkarların, özel çıkarlara göre önceliğini, üstünlüğünü ve vazgeçilmezliğini savunacak baskıcı bir kurumun —devletin— varlığını gerektirir. Devlet doğduğundan beri bu baskıcı düzenin sistemli, yani insanın temel özel çıkar ve ihtiyaçlarına aykırı, sahte genel çıkarların savunuculuğunu yapar.¹⁴

Lenin, bu genel teorik çerçeveye fazlaca bir katkıda bulunmaz. Onun Devlet ve Devrim adlı eseri dahil, bütün Marksist klasiklerde, devlet birçok bir baskı aracı olarak tanıtılmıştır. Altusser Lenin ve Felsefe adlı kitabında klasik Marksist devlet teorisinin temel postulasını şu sözlerle dile getirmiştir: «Devlet, egemen (mülk sahibi) sınıfların emekçi sınıflar üzerinde hakimiyet kurarak onları artık-değer sömürsüne (yani

kapitalist sömürüye) tabi tuttıkları bir baskı aracıdır.»¹⁵ Gerçekten Marksistler için devlet, ordu, polis gücü, mahkemeler ve tutukevleri gibi zorlayıcı kurumları ile olduğu kadar, hükümet ve kamu görevlileri, eğitim kurumları ve güdümlü haberleşme sistemi ile geniş kitleleri etkileyerek, onları egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda hareket ettirmeye yönelik bir aygıttır.

DEVLETİN GÖRELİ BAĞIMSIZLIĞI TEZİ

Kapitalist devletin burjuvazinin bir aracı olduğunu açıkça belirtmelerine karşın, Engels ve Marx, bugün devlet teorisine önemli bir esneklik getiren devletin «görelî bağımsızlığı» tezini de beraber sunmuşlardır.¹⁶ Yazık ki Marx tarafından Bonapartist devleti incelerken yararlanılan ve Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni adlı eserinde ortaya attığı bu tez¹⁷ günümüze kadar çok az Marksist tarafından tarihî analizlere uygulanmıştır.

Engels'e göre kapitalist devlet burjuvazinin bir baskı ve sömürü aracıdır ama «bu duruma istisna teşkil eden nadir durumlar da vardır.»¹⁸ Bu istisnaların başında, toplum içinde çatışan sınıfların arasındaki güç farkı azalarak bunlardan birinin öbürü üzerinde egemenlik kurmasını önleyecek şekilde geçici bir denge halinin doğması gelir. Böylece, çatışan sınıflar arasında aracı rolüne bürünen devlet aygıtı, her iki sınıfa veya sınıflar topluluğuna karşı görelî bir bağımsızlık kazanır.

Bu durum 17. ve 18. yüzyıllarda zaman zaman geleneksel aristokrasiyi yükselen burjuvaziyle karşı karşıya getiren Avrupa'nın mutlak monarşilerinde¹⁹ ve; burjuvazi ile prolatoryayı görelî bir denge içinde karşı karşıya getiren birinci ve ikinci imparatorluk devri Bonapartist devlet için sözkonusudur. Modern çağda ise, Bismarck devleti ve I. Dünya Savaşı sonrası Alman ve İtalyan faşizmine yol açan yenik burjuva devleti içindeki toplumsal tabakalar arasındaki ilişkiler buna tipik örneklerdir.

Engels ve Marx tarafından işlenen devletin görelî bağımsızlığı sömürge-sonrası gelişmemiş kapitalist ülkeler için de faydalı bir anahtardır. Çoğunlukla yönetici bir asker-sivil bürokrat sınıfın denetimine giren ulusal devlet, hem çok zayıf olan ulusal burjuvazi ile işçi sınıfı arasında, hem de, ulusal burjuvazi ile, geçici olarak iç-pazardaki nüfuzları kırılmış olan metropol burjuvazisi arasında oynadığı arabuluculuk rolünden ötürü, politikalarında önemli ölçüde —fakat görelî olarak— bağımsızlık kazanır.²⁰

Bu genel açıklamadan sonra devlet ve egemen güçler arasındaki ilişkiyi biraz daha ayrıntılı biçimde incelemeye çalışalım. Bu amaçla iki soruya cevap aramak gerekir: Devlet neden kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet eder? Devlet neden kapitalist sistemin sürekliliğine ve yaşamasına çalışır?

İlk soruya cevabı Marx ve Engels Komünist

Manifesto'da «modern devletin yöneticilerinin... **bütün burjuvazinin** ortak çıkarlarını yöneten bir komiteden başka bir şey» olmadığını belirterek vermişlerdir.

Bu analizin özündeki «bağımsızlık» kavramını Ralp Miliband şöyle değerlendirmektedir: Devletin egemen sınıfın yararına hizmet etmesinin ötesinde bu sınıfın emrinde hareket ettiğini kabul etmek birbirinden çok ayrı şeylerdir ve Marx ve Engels'in öğretisinin kaba bir çarpıtılmasıdır. **Komünist Manifesto'da** belirtildiği gibi devletin Burjuvazinin ortak çıkarlarının savunucusu olmak, belirli —tüm değil— çıkarları içerir. Ayrıca **bütün burjuvaziden anlaşılan** bu sınıfta birbirinden farklı fakat bütünü oluşturan öğelerin bulunduğu anlamına gelir. Durum böyle olunca bu işlevleri yüklenecik, devlet adı verilmiş bir kurumun yaratılmasının açık bir zorunluğu vardır. Fakat devlet bu işlevleri, burjuvazinin ihtiyaçlarını belli bir derecede bağımsızlığa sahip olmadan yerine getiremez. Bu anlamda, özerklik kavramı devletin tanımının içindedir ve onun için bir parçasıdır.²¹

Yalnız şu kadarı unutulmalıdır ki, kapitalist devletin **görelî bağımsızlığı** toplum yapısının temelinde yatan üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerin yarattığı güçler dengesini aşan bir niteliğe varamaz. Bu yapısal ve teorik çerçeve içinde devletin bağımsızlığı, burjuvazi içindeki ayrılıkların derecesi, bu sınıfla öbürleri arasındaki ilişkilerin derinliği ile orantılı olarak değişebilir. Farklı devlet yapıları içinde bu niteliğin ayrıntılı bir analizi yapılabilirse, elimizde teorik alanda çok daha zengin bir bilgi birikimi olacaktır. Bugün bu birikimden yoksunuz. Fakat modern devletin görelî bağımsızlığının (devletin burjuvazinin tek bir kesimine bağımlı olmamasının) egemen sınıfın tümünü de koruduğunu kabul etmek zorundayız. Bu nitelik devlet gücünü* (üretim araçlarına tasarruflarından dolayı) elinde tutan sınıf içindeki çatışmayı azalttığı gibi, kapitalist devletin de yapısal ihtiyacına cevap verir.

Ancak devletin, kapitalist toplumda yalnızca özel mülkiyeti koruyan bir güç olduğunu ileri sürmek yeterli değildir. Çünkü toplum üyelerinin çoğunluğunun küçük toprak parçalarına ve basit üretim araçlarına sahip olmaları (ve basit meta üretimi ile uğraşmaları) tarihî ve teorik olarak mümkündür. Fakat **kapitalist mülkiyet biçiminde** nesnelere, ona sahip olanların dışında bir varlığı vardır. Kapitalist üretim biçiminde özel mülk, geniş çaplı emek ve sermaye kullanımını gerektiren üretim araçları haline gelir (pazar için üretim yapan çiftlik, fabrika gibi). Bu aşamada üretim aracı basit bir özel mülkten insanlar arası toplumsal bir ilişki durumuna dönüşür. Böylece özel mülkiyet, mülk sahiplerine bizzat emek güçlerini satarak geçinmek zorunda kalmamak ay-

* Devlet gücü ve aygıtı (makinesi) arasında analitik bir ayırım sözkonusudur burada. Devlet gücü siyasal ve ekonomik, yani türevsel bir olgu; devlet aygıtı ise, kurumsal ve araçsal (instrumental) bir olgudur.

rıcalığını verdiği gibi, başkalarının emeğini sömürme imkânını da verir. İşte kapitalist toplum içinde sınıf egemenliğinin (burjuvazi için) ve bağımlılığının (emekçiler için) temeli bu ilişkidir.²²

Bu hususta aydınlatıcı açıklamalar getirmiş olan Fransız bilim adamı Nicos Poulantzas'a (yapısal Marksist teorisyen) göre, kapitalist sınıfa mensup olanların devlet aygıtına veya hükümete doğrudan doğruya katılmaları —bu katılma fiilen olsa bile— önemli değildir. Devlet ve burjuva sınıfı arasındaki ilişki nesnel bir ilişkidir. Bu durumda devletin işlevleri ile egemen sınıfın çıkarları sistemin için mantığı gereği özdeşleşeceklerdir. Yani, egemen sınıfın üyelerinin devlet aygıtına yönetici olarak katılmaları bir neden değil, sonuçtur.²³

Ancak, kapitalist devlet ile burjuva sınıfı arasındaki nesnel ve organik bağların olması yine de toplumda dinginliği (istikrarı) sağlamaz. Kapitalist toplumda temel çelişki giderek toplumsallaşan üretim karşısında artık değer/ürünün devam eden özel tasarrufudur. Bu çelişkinin sürekliliği sistem için iki yönden sakıncalıdır: 1) Üretimin toplumsal niteliğinin derinleşmesi işçi sınıfını kapitalist sistemi temelinden tehdit edecek bir güç haline getirebilir, 2) Artık değer/ürünün devam eden özel ve rekabetçi tasarrufu kapitalist sınıf içinde birliğin bozulmasına yol açabilir. İşte devlet bu noktada müdahale ederek çelişkinin yol açtığı işçi sınıfı birliği ile kapitalist sınıfın çözülmesi eğilimlerini durdurur.

Bu işleviyle kapitalist devlet bütün eğitim, propaganda ve yönetim araçlarını seferber ederek işçi sınıfını atomize eder. **Vatandaşlık** sıfatı altında emekçileri bireyselleştirerek toplumun manevî ve «yüksek» şahsiyetinde birleştirmeye çalışır. Bu çaba, bir işçi sınıfı bilinci doğmasını önlemeye, emekçileri siyasal açıdan bölmeye ve mücadelelerini dar kapsamlı ekonomik taleplere indirmeye yöneliktir. Devletin burjuva sınıfına yaptığı hizmet ise günlük sermaye/mülk sınıfı alt-gruplarını bir araya getirmek ve aralarında çatışmanın muhtemel olduğu bu grupları uzun vadeli bir strateji etrafında birleştirmektedir. Bu stratejinin iki yönü vardır: 1) Sermaye birikimi olgusunun kesintisiz devam etmesi (yeniden üretim için gerekli koşulların hazırlanması); 2) işçi sınıfı ile bütün burjuvazi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve barışçı sınırlarda tutulması. Bu sonuncu işlev işçi sınıfına önemli ödünler vermeyi de içine aldığı için devlet aygıtının herhangi bir burjuva kesiminin tam anlamıyla denetimi altında olması ihtimaliyle ters düşer. Burjuva grupları arasındaki çatışmanın derinliği ve şiddetine göre devletin bu sınıfın fonksiyonlarından bağımsız kalması, onun daha sarsılmaz olmasını ve amacına (sermaye birikimi) daha emin hizmet etmesini sağlar.

Her toplumsal yapının kendisini yenilemesi veya yeniden üretmesi için, bir yandan üretim (ekonomik anlamda) faaliyetinde bulunması, aynı anda da üretimini sürekli kılabilmek için üretim

Birikim 15/26

koşullarını yeniden üretmesi gerektiğini belirtmiştik. Şu halde her toplumsal birim: 1) üretici güçlerini; 2) varolan üretim ilişkilerini, yeniden üretmelidir.²⁴ Bu koşulların gerçekleşmesi için ise, yeterli bir işgücünün (beden ve fikir işçilerinin) üretimi gerekir. Bu işgücünün yeniden üretimi, onun yalnızca üretim için gerekli becerileri değil, aynı zamanda varolan düzenin yerleşmiş kurallarını da benimsemesini kapsar. İkinci olgunun iki yönü vardır: 1) çalışan sınıfların, egemen sınıfların (düzenin iyi ve vazgeçilmez olduğunu savunan) ideolojisine baş eğmeleri koşullarının hazırlanması; 2) egemen sınıfın, egemenliğini (sömürü ve baskısını) sürdürmek için onun temsilcileri yoluyla çalışan kitleleri manipüle etme yeteneğinin yeniden üretimi. Okulların, kilise veya örgütlü din kurumlarının, ordunun eğitim faaliyetleri, egemen ideolojinin yeni kuşaklara aşılmasının ve yeniden üretiminin araçlarıdır.

İşte bütün bu kurumsal yapı ve mekanizmalar, üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi içindir. Ne var ki, devletin bu temel işlevi, modern toplumun ana üretim gücü olan emekgücü —çalışan sınıflar— ile, onların sömürüsüne dayanan sistem arasında çelişkilerin derinleşmesine yol açar. Çünkü, emeğinin ürünü ile toplumu ayakta tutan bireyin mutluluğu ve yeteneklerinin tam anlamıyla gelişmesi, onun üretim sürecine ve ürününün hasıl ettiği değer nasıl kullanılacağına dair verilen kararlara katılmasıyla mümkündür. Bu ise, siyasal bir konudur; tüm üstyapı kurumlarının yeniden biçimlenişini ve işleyişini ilgilendirir. Sistemin bu yönde değiştirilmesi ise, devrimsel bir süreci gerektirir.

Kapitalist sistemin «mantığı» sermaye birikimidir. Bir dünya sistemi olma niteliğini kazanan ve sürekli olarak tekelleşme eğilimi gösteren kapitalizm, bir yandan kapitalist ülkelerde sınıf çatışmasına yeni şekiller verirken, öte yandan, dünya ekonomilerini/uluslarını bir merkez - çevre (metropol-uydu) ilişkisi içine sokarak sermaye birikiminin çelişki ve eşitsizliğini (gelişme ve az gelişme süreçleriyle) dünya boyutlarına çıkarmıştır.

Sermaye birikiminin çelişkileri hem merkez (metropol) ülkelerde, hem çevre (uydu) ülkelerde farklı biçimlerde siyasal stratejileri etkilemiştir. Gelişmiş metropollerde, tüm zayıf dış-ekonomilerin sömürülmesiyle ülkeye akan sermaye bir yandan gelir dağılımındaki adaletsizliği derinleştirmiş, öte yandan, bu müthiş servetten görelî olarak daha az pay aldıklarını fark eden metropol ülkeler emekçilerinin devlete (veya sisteme) yönelttikleri istemlerini önemli ölçüde artırmıştır.

Az gelişmiş veya geri bırakılmış ülkelerde ise, **açık ekonomi** yüzünden sürekli bir sermaye kazanması olmakta, bu ülkelerde çalışarak hayatlarını kazanan kitlelerin tüm çabalarına karşın, hayat koşulları düzelmemektedir. Hem dış, hem insafsız bir iç sömürü (çünkü yerli burjuvazi aynı zamanda metropol burjuvazisi tarafından sömürülmektedir), kitle haberleşme araçlarıyla dünya

tüketim standartlarıyla yüz yüze gelen geniş yoksul sınıfları artan bir ölçüde huzursuzluğa itmektedir. İşte bu noktada, sermaye birikiminin doğurduğu çelişkileri hem merkez, hem çevre ülkelerde çözümlenmek, kitleleri «uysallaştırmak» için devlet yardımı çağırılır.

Devletin birikim sürecine artan bir ölçüde katılması, yeni ekonomik alanların (o zamana kadar burjuvazinin tam anlamıyla denetiminde olan) **siyasallaşmasına** ve böylece **kitle** ve «**alternatif elitlerin**» etkisine açılmasına yol açmaktadır. Bu tür bir etkileşim içerisinde üretimin yeni alanları, devletin katkısıyla, mücadele değeri temeline göre değil, siyasal kararlara dayanan **kullanma değeri** temeline göre şekillenmektedir. Bir başka deyişle, devletin etkilediği ekonomik alanlar **meta dışı** üretime yönelmekte (decommodify olmaktadır).

İşte bu noktada, devletin, **kapitalist sistem** içinde kendi «bağımsız» veya özgül çıkarlarının ortaya çıkması konusu gündeme gelmektedir. Ne yazık ki, bu konu, ne kapitalist sistem açısından, ne de araçsal-kurumsal açıdan marksist teorisyenlerce henüz geliştirilmemiştir.

KAPİTALİST DEVLETİN KURUMSAL VE İŞLEVSEL YAPISI

Kapitalist devletin iç-yapısını ve sınıfsal karakterini (ve bu karakteri korumak eğilimini) anlamak için başvurulacak belki en önemli yöntem, onun işleyiş mekanizmalarını ortaya çıkarmaktır. Claus Offe'ye göre devletin iç-yapısını belirleyen üç **ayıklayıcı mekanizma** vardır ve bu mekanizmalar devletin kurumsal yapısını şekillendirir.²⁵ İdeal durumlarda devlet aygıtı içinde bu mekanizmaların üç ana işlevi vardır:

1) **Negatif ayıklama:** Ayıklayıcı mekanizmalar devlet faaliyetlerinden anti-kapitalist unsurları ve eğilimleri sistematik bir şekilde ayıklarlar.

2) **Pozitif ayıklama:** Negatif ayıklama sürecinden sonra arta kalan alternatif ve stratejilerin (kapitalist üretim koşullarını yeniden üretmeye yönelik) içinden sistemin devamı için en faydalı olanları ortaya çıkarırlar. Bu alternatif ve stratejiler kapitalist sınıfın küçük veya yerel bir bölümünün değil, tümünün çıkarlarına hizmet etmek üzere seçilmişlerdir.

3) **Gizleyici (kamufle edici) ayıklama:** Devlet aygıtını oluşturan kurumlar anti-kapitalist eğilimleri ayıklarken aynı zamanda devletin tarafsızlığını ve sınıflar-üstü niteliğini vurgularlar. Bu işlev devletin bir sınıf aracı olduğu gerçeğini gizlemeye yöneliktir.²⁶

Devletin negatif ayıklama faaliyetinde üç ana mekanizma vardır. Bunlar katmanlı bir filitre sistemi gibi açıklarlar:

- a) yapı
- b) ideoloji
- c) baskı

Her aşama, sisteme karşı olan öge ve eği-

Birikim 15/27

limler için öbür mekanizmaların ayıklayamadıkları bir filitre gibi çalışır.

Yapısal ayıklama mekanizmaları, devletin siyasal kurumlarının yapıları ve amaçlarının gereği girişebilecekleri çok geniş kapsamlı faaliyetleri içerirler. Bu faaliyetlere genel çerçevesini veren, hem özel mülkiyet rejimini garanti altına alan, hem de, anti-kapitalist eğilimlerin devlet politikalarına yansımalarını önleyen, anayasa hukuku ve kurumlarıdır.²⁷

Yerleşmiş anayasa hükümleri içinde daha özel ilişkileri biçimlendiren çeşitli kanunlar ve bireylerin bunlara uyumunu sağlayan mahkemeler, yapısal ayıklama mekanizmalarının en açık örnekleridir. Parlamenter sistemin ise iki ana işlevi vardır: 1) genel oy mekanizmasına dayanan rekabet sisteminin dışında gelişen ve pazarlık kurumlarının ötesinde bir varlık arayan eğilimleri «anti-demokratik» olarak ilan etmek; 2) sistem açısından «makul» eğilimleri daha büyük çatışmalara yönelmeden kendi bünyesinde uzlaştırmaya çalışmak.

Siyasal kurumların «yapısal filitre» sistemini aşabilmiş olan toplumsal konu ve eğilimlerden hangilerinin dile getirilip, çözümlenebileceğini ise, **ideolojik ayıklama mekanizmaları** belirler. Bazı yeni siyasî tercihler veya politika önerileri «devletin genel yararına» uygun bulunmadığı için «gereksiz» veya «tehlikeli» sayılabilir. Ayrıca siyasal karar alma kurumlarının gündemine getirilen konuların sırası da ideolojik ayıklama mekanizmaları tarafından belirlenir.

Offe'nin ideolojik ayıklama mekanizmaları diye tanımladığı filitrele Louis Althusser, Devletin İdeolojik Araçları (DİA) diyor. Althusser'e göre DİA'lar Devletin Baskı Araçları (DBA) ile karıştırılmamalıdır.²⁸ Daha evvel belirttiğimiz gibi, DBA'lar hükümet ve idare organlarını, ordu, polis gücü, mahkemeler ve tutukevlerini kapsar. DBA'lar zorlama gücüne dayanarak çalışırlar. Fakat bu güç, bütün bu organların baskı imkânlarının her zaman fiziksel düzeye varmalarını gerektirmez. Fizik güç —baskı—, gerektiği zaman, yani, sistemi tehdit eden öge ve eğilimlerin karşı etkileri arttığı durumlarda kullanılır.

DİA'lar genellikle şu kurumlardan oluşur:

- 1) Dinî DİA'lar (örgütlü din, kilise); 2) eğitimsel DİA'lar (okullar, eğitim kurumları); 3) hukukî DİA'lar (kanunlar hem DİA'ların hem de DBA'ların alanına girer); 4) siyasal DİA'lar (siyasal sistem, partiler v.b.); 5) sendikal DİA'lar; 6) haberleşme DİA'ları (basın, radyo, TV. v.b.); 7) kültürel DİA'lar (edebiyat, plastik sanatlar, profesyonel sporlar); 8) aile. (Aile en küçük toplumsal birim olarak yeni kuşakları toplumsallaştırma ve yerleşik toplumsal değerleri aşılama işlevini görür. Ama bunun dışında, ailenin, iş-gücünü üretmesi ve farklı üretim biçimlerinde üretim ve/veya tüketim birimi olarak başka işlevleri de vardır).

Bütün bu DİA'lar, DBA'lardan farklı olarak

baskı veya şiddet ile değil, ideolojik manipülasyonla iş görürler. Yalnız bu ayırım değişmez bir kanun olarak alınmamalıdır. Çünkü bütün devlet araçları (devlet aygıtına bağlı kurumlar) hem baskı, hem de ideolojik etki ile işlevlerini yürütürler. Ama bu, bir derece ve öncelik farkıdır. Öte yandan, **sadece** fizik baskı ile işleyen bir devlet aracı/kurumu da yoktur. Ordu ve polis örgütleri bile şiddet kullanmak üzere yaratıldıkları halde, bir toplumsal kurum olarak iç dayanışmalarını ve üyelerinin hem örgüte, hem o örgütün hizmet ettiği temel düzene bağlılıklarını sağlayan ideolojik bir araç olarak çalışırlar.

Ayrıca, sadece ideolojik etki ile iş gören DİA da yoktur. Örneğin okullar ve din kurumları nitelikleri bakımından birer ideolojik araç olsalar bile, üyelerinin seçimi, uyumu, cezalandırılması ve örgütten çıkarılması konusunda birer disiplin ve baskı aracı olarak da çalışırlar.

DİA'lar görünüşte ne kadar farklı amaçlara yönelmiş olsalar, yapıları ne kadar farklı görünümde olsa da, temelde egemen sınıf(lar)ın ideolojisini sürdürdükleri ve aşılacakları için aynı amaçla yönelmişlerdir: **üretim ilişkilerinin yeniden ideolojik araçları üzerinde egemenliğini kurmadan devlet gücünü uzun süre elinde tutamaz.**²⁹

1937 yılında yayınlanan bir yazısında eşi Krupskaya, Lenin'in bu konuda 1917 devriminden sonra —yani işçi sınıfının devlet gücünü eline geçirmesinden sonra— olağanüstü bir çaba harcadığını, fakat, eğitim sistemini yaşadığı sürede işçi sınıfının devrimsel amacına hizmet eder hale getirmede başarılı olamadığını yazmaktadır.³⁰

Bu açıklamanın ışığında görülmektedir ki, sınıf mücadelesi ve toplumsal devrimin amacı sadece DBA'ların, yani devlet aygıtının, ele geçirilmesi değildir. Devrimsel stratejinin amacı aynı zamanda, devletin yeni işler üstlenmesiyle, giderek onları yaratan altyapıdan bağımsızlaşma eğilimi gösteren DİA'ların denetimini de ele geçirmek ve onları yeni toplum yapısına hizmet edecek biçimde şekillendirmektir. Yüzyıllardır bir toplumun kültürünü, inanç ve değerlerini, hattâ alt-sınıfların protesto kalıplarını etkilemiş olan DİA'ların ortadan kalkıp yeni üretim ilişkilerine hizmet edecek koşulların/ortamın yaratılması toplumsal devrimi de aşan bir mücadeledir.

Özetlersek, toplumsal devrim (DBA'ların emekçi sınıfların denetimine girmesi) sosyalist değişimin ön-koşulu ve ilk aşamasıdır. DİA'ların emekçi sınıfların denetimine girmesi ve yeni bir kültür ve hümanizm oluşturması ise toplumsal devrimden (onunla başlayan fakat) sonra devam eden kültürel bir devrim süreciyle mümkün olacaktır. Toplumsal devrim aşamasını geride bırakmış bütün toplumlarda bu durum tarihî olarak kanıtlanmıştır.

Devletin Baskı Araçlarına gelince, bunlar kapitalist sistem içinde artaya çıkan çeşitli alternatifleri (politikalar, eğilimler ve kadrolar) şiddet kullanarak «ayıklamak» ile yükümlüdürler.

Birikim 15/28

Devletin sınıfsal niteliğini anlamak için hangi alternatiflerin ayıklanıp sistemden çıkarıldığını incelemek hem yeterli, hem de gereklidir.

Şurası unutulmamalıdır ki, ulusal sınıflar içinde kısmen (veya belli ölçüde) kapitalist sınıfın yararına da işleyen bir devletin zorunlu olarak kapitalist devlet olması gerekmez. Rusya'da devrimden sonra N.E.P. döneminde, bugün sosyalizme geçiş halindeki Tanzanya'da, öte yanda radikal asker/sivil bürokratik bir kesimin devlet gücünü ellerinde bulundurdukları Cezayir, Libya, Suriye ve Irak'ta, devletin kapitalist olduğunu (kapitalist bir sınıfın varlığı ve ekonomide görece etkinliği devam etse de) kanıtlamak oldukça güçtür.

Fakat son analizde devletin ne pozitif-negatif ayıklama mekanizmaları, ne de kamufle edici mekanizmaları sistemi değiştirmeye yönelik güç ve eğilimleri durdurmayı başaramazlarsa, baş vurulan şiddet ve baskı tedbirlerinin yönü ve kapsamı, devletin hangi sınıfın veya sınıf koalisyonunun bir **aracı** olduğunu açıkça ortaya koyacaktır. **Öteki mekanizmalardan çok, şiddetin ana korunma aracı olarak benimsendiği dönemler bir toplumun «kriz giderici mekanizmalarının» kriz çağına başladığını gösterir.** Şiddet ise, devletin düzeni korumak için elindeki alternatiflerden biri hariç tümünün iflas ettiğinin kanıtıdır. Bu alternatif de, mülkiyet rejiminin ve onun üzerine bina edilen üretim ilişkilerinin mülk sahibi (veya egemen) sınıf lehine baskı yöntemleriyle sürdürülmesinden başka bir şey değildir.

Devlet aygıtı içinde tek bir merkeze ve güç birliğine bağlanmış olan DBA'lar, egemen sınıf veya sınıflar koalisyonunun emrinde, son analizde sömürü ilişkilerinden başka bir şey olmayan, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi için siyasal koşulları üretmekle yükümlüdürler. DBA'ların bu yükümlülüğünün içinde, devletin (bütün ekonomik, askerî, idarî kadro ve oligarşileriyle) kendini yeniden üretmesi olduğu gibi, DİA'ların ve devletin kamufle edici mekanizmalarının etkinliğinin sağlanması için, siyasal koşulların hazırlanması da vardır.

Pozitif Ayıklama Mekanizmaları, daha önce de belirtildiği gibi antikapitalist öge ve eğilimleri sistemden çıkarmaktan çok, kapitalist sistem ve sınıf(lar) yararına «olumlu» politika ve stratejiler yaratmakla yükümlüdür. Fakat devlet gücünü oluşturan sınıf veya sınıflar içindeki çelişkiler, devletin, kapitalist sınıfın tümü için etkin bir program/strateji geliştirmesini önler. Bu yüzden devlet politikalarının ana karakteri değişmeden şu iki süreç bir arada yürürlüğe konur: 1) **tahsis edici politikalar**, 2) **üretici politikalar.**³¹ Her iki politika da kapitalist sınıf için veya bu sınıfın farklı alt-grupları için (ki bunlar arasında sermaye, teknoloji, dış alemle bütünleşme ve gelişme farklıları vardır) sermaye birikimi için en uygun ortamı yaratmaya yöneliktir.

Tahsis edici politikalar çerçevesinde devletin rolü, içerde üretilmiş olan değer ve malların ve/

veya dışardan ithal edilen sermaye ve malların, sistemin işleyişini en iyi gerçekleştirecek şekilde dağıtımını yapmaktır. Bir parantez açarak burada şunu da söylemek gerekir ki, bir burjuva devleti üretim biçimini modernleştirmek ve iç pazarı daha fazla genişletmek adına «ilerici» bir reform programını, örneğin bir toprak reformu tasarısını, gündeme getirebilir. Hattâ bunu uygulayarak da. Bu onun devrimci veya ilerici olması anlamına gelmez. Sadece sistemin iç dinamiği, devlet aygıtını bu yönde hareket ettirmeye yöneltmiştir ve bu programın uygulanması sistem açısından çelişkili bir durumun giderilmesi amacıyla yöneliktir.

Devletin üretici ve kriz giderici politikalar çerçevesindeki rolü ise, sistemin devamı ve gelişmesi için üretim faaliyetlerine doğrudan doğruya katılımı biçiminde belirir. Türkiye dahil, pek çok azgelişmiş ülkede, ilk aşamada özel kesimden önce, ikinci aşamada bu kesim görece olarak geliştikten sonra onun yanında ve onu desteklemek için, kâr oranı daha düşük veya büyük yatırımlar gerektiren alanlarda devlet üretime bizzat katılmıştır, katılmaktadır. Zaten tarihin hiç bir evresinde devletin rolü sadece tahsis edici işleviyle sınırlı kalmamıştır. Bugünün en gelişmiş kapitalist ülkelerinin gelişmelerinin başlangıç evrelerinde, devletin sermaye birikimine katkısı ve bu süreci destekleyecek koşulların hazırlanmasındaki etkisi son derece yoğun olmuştur.

Günümüzde ise, devletin en gelişmiş ülkelerde bile üretime katılımı, yerleşmiş liberal kanının tersine önemsenecek düzeydedir. Yalnız, devletin üretim faaliyeti, özellikle ileri kapitalist ülkelerde, mal üretimi olmaktan çok, hizmet ve sermaye birikimi koşullarının yeniden üretilmesi biçiminde belirir. Bu yüzden devletin üretime yönelik politikalarının sermaye birikimi açısından rasyonel olması gerekir. Rasyonel (sistem açısından) niteliğinden ötürü bu politikalar rekabet halindeki (hattâ çelişkili) kapitalist çıkarların karpisine bırakılmak yerine, kapitalist sınıfın tümüne hizmet edecek şekilde planlanmalıdır. Fakat pek çok teorisyenin de belirttiği gibi, kapitalist sistem ve kapitalist devlet, bu tür kapsamlı bir planlamaya gitme imkânından yoksundurlar. Her ne kadar bireysel kapitalist için kapitalizmin mantığı açıksa da —mal üretimi ve mübadelesi ile azamî kârı sağlama— kapitalist devlet için kendi faaliyetlerinin mantığı **bu kadar** açık değildir.³² Gelişmiş kapitalist toplumda genellikle devlet pazar için üretim yapmadığı için, onun işlevsel mantığı mal üretiminin mantığı ile özdeş değildir. O halde devlet üretiminin mantığı, değişim için üretim (mübadele değeri) temelinde değil **kullanım değeri** temelinde dayanır.

Eğer kapitalist devletin üretimini **kullanım değeri** belirliyorsa, özel mülkiyetin korunması için konmuş olan anayasal (hukukî) ve ideolojik mekanizmalar ve aşılması güç bürokratik yapının oluşturduğu negatif ayıklama mekanizmaları,

Birikim 15/29

devletin bu amacını önemli ölçüde aksatırlar (veya aksatmaktadır). Öte yandan devletin kullanım değeri temeline bağlı üretimi, yani her türlü toplumsal yardım hizmeti, kapitalist devletin sınıf aracı olduğu gerçeğini de gizleyen bir kamufraj mekanizmasıdır.

Bu mekanizmanın işlememesi (devletin «ba-ba», «sınıflar-üstü» ve «yardım edici» niteliklerinin sarsılması) devletin pozitif ayıklama mekanizmalarının ve ideolojik araçlarının etkili bir biçimde işlemesini de önler. Bu durum, sınıf çatışmasını şiddetlendirirken, öte yandan negatif ayıklama mekanizmalarını zayıflatıcı bir eğilim doğurur. Devletin elinde düzeni korumak için tek alternatif, kaba kuvvet yöntemine başvurmak olur. Bu eğilim kaçınılmaz olarak devletin sermaye birikimi sürecindeki değişen rolü —kâr amacı gütmeyen toplumsal hizmet ve faaliyet üretimi— ile onun kapitalist devlet olarak sınıfsal «denge» niteliğinden kaynaklanan iç yapısında artan bir çelişkiye yol açar.

İşte bu çelişkiler «liberal devlet»in giderek «sosyal devlet» niteliğine bürünmesine ve sınıf karakterini (yani sömürücü ve baskıcı niteliklerini) gizleyici yeni mekanizmalar geliştirmesine yol açmıştır. Kapitalizm bir dünya sistemi olduğu için, bu sistemin merkezinde (metropollerinde) biriken büyük miktarda sermaye, bir yandan geniş toplumsal hizmet yatırımlarını besleyebilmiş, öte yandan da kapitalist sınıfın hemen bütün alt-gruplarını tatmin edecek —askerî harcamalardan uzay araştırmalarına uzanan, üretkenliği son derece sınırlı projelere— harcamalar yapılarak, toplam talep (ekonomik canlılık) suni olarak körüklenmiştir.³³

James Veinstein'e göre, günümüzde liberal devlet kendini ve onu yaratan sistemi koruyacak iki mekanizma geliştirmişti.³⁴ Bunlardan ilki, devletin, kanun dışı ticarî ve sınıai eylemleri önleyerek, piyasayı, sorumsuz iş girişimleri ve girişimcilerinden temizlemektir. Bu politika hem kitlelerin gözünde serbest piyasa ekonomisinin ahlâkî olduğunu kanıtlayacak, hem de tekelleşmenin son haddine vardığı günümüzde, tekelci şirketler için pazar emniyeti (örneğin rüşvetlerle piyasa üstünlüğü sağlamayı veya şirket mallarının millileştirilmesini önleyerek) devlet eliyle sağlanacaktır. Devletin bu işlevleri yüklenmesi kapitalist sınıf için hem ideolojik, hem de ekonomik kazançtır.

İkinci gelişme ise, kapitalist sistemin güçlenip yerleşmesi dönemlerinde ana toplumsal ideoloji olan «kuvvetlinin uyumu» tezine dayanan toplumsal Darwinizm, veya, daha kibar adıyla **laissez faire** (bırakınız yapsınlar) görünüşünün yerini, bütün sınıfların genişleyen ekonomiden doyurucu paylar aldıkları, barışçı bir sosyal demokrasiye bırakması yönündedir. Şurası da unutulmamalıdır ki, **liberalizm**, gelişmekte olan küçük ve orta girişimcilerin ve ekonomik temellerini yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya olan zanaatkar ve çiftçilerin (küçük burjuvazinin) dünya

görüşü veya ideolojisidir. O yüzden liberalizm temelde büyük iş çevrelerine ve tekel sermayesine karşıdır. (Bu toplumsal kesimlerin bunalımının derinleşmesiyle onların faşizmi destekledikleri tezi birçok araştırma ile kanıtlanmıştır.)

Liberalizmin altın çağı, Batı kapitalizminin tekelleşmesi ile sona erer. Bu yüzden gerek kapitalist sınıf içinde süren, gerekse bu sınıf ile öteki toplumsal sınıflar arasında derinleşen çelişkiler, yeni bir ideolojik yapının ve çeşitli toplumsal barış mekanizmalarının doğmasına yol açmıştır. Liberalizme can veren rekabet, işbirliği, kişisel yetenek temeline dayalı değer ve politikalar, tekelciliğin gerektirdiği sosyal demokrasi ortamında geniş kitleleri kazanmaya yönelik reformlara ve «katılımcı» ideolojilerin gelişmesine neden olmuştur. Bu değişme, büyük iş çevrelerinin yeni işlevleri ile, onları çevreleyen kurumsal yapı arasında gerekli uyumu sağlayacak siyasal, ekonomik ve ideolojik zemini hazırlamak çabasından kaynaklanmıştır.

Kapitalist devletin izlediği bu tarihî evrim çizgisi, temel niteliği pek farklı olmayan değişik tipte devlet yapıları yaratmıştır. Bu devletlerin tümü, sermaye birikiminin nesnel koşulları ile, birikim sürecini gizleyen/kamufle eden ideolojik üstyapı arasındaki çatışmayı yumuşatmaya uğraşmaktadırlar, uğraşmaktadırlar.³⁵ Çünkü sözü edilen çatışma bir meşruluk krizidir ve her devlet var olabilmek için meşruluk sorununu çözmek zorundadır.³⁶

KAPİTALİST DEVLETİN ÇIKMAZI, MALİ KRİZ

Buraya kadarki tartışmanın ışığında kapitalist devletin sermaye birikimi ile birlikte meşruluğunu ispat işlevini beraber yürütmek zorunda olduğunu gördük. Sermaye birikimi kapitalist toplumun sınıf yapısını yeniden üretirken, meşrulaştırma faaliyetleri de bu yapıyı «iyi» gösterme, toplumsal huzursuzluğu giderme, gözleme veya karşı öğeleri bastırma işlevi şeklinde belirecektir. Her iki süreç de (birikim ve meşrulaştırma) aslında sosyo-ekonomik sistem ve onun siyasal güçleri tarafından devlete yöneltilmiş taleplerdir. Bu işlevleri yüklenmek, devlet giderlerinde artan ölçüde harcamalarını gerektirir. Fakat devletin masrafları artarken, birikimin meyvaları (artan kârlar) toplumsallaştırılmadığı için, ne bu talepleri ne de toplumsal gelirden daha fazla pay isteyen çalışan sınıfların arzularını karşılayacak malî kaynaklar bulunamaz. İşte James O'Connor'un devletin malî krizi dediği olgunun temeli bu çelişkidir.³⁷

Devletin malî krizini sürdüren ve derinleştiren süreçler kapitalist sistemin özünde vardır. Modern kapitalist ekonomi O'Connor'un analizine göre üç sektörden oluşur; tekel sektörü, rekabetçi sektör ve devlet sektörü. **Tekel sektörü**, sermaye ve teknolojinin genişlemesine bağlı, sermaye birikiminin ana kaynağı olan kesimdir. **Rekabetçi sektör**, tekel sektörünün genişlemesi so-

nucu doyumluk üretim sürecinden ve ufak üretim araçlarından koparılmış emek gücü tarafından oluşturulan, istikrarsız pazarlara, düşük teknoloji ve sermaye birikimi hızına sahip olan kesimdir.

Devlet sektörü ise, devlet eliyle düzenlenen üretim faaliyetlerini kapsayan kesimdir. Bu sektör bir yandan toplumsal hizmetler kesimini, öte yandan askerî ve iç güvenlik güçlerinin ve bunların yurt içinde ve dışında tükettikleri gereçleri üreten kesimlerin yönetimi ve finansmanını kapsar. Bu kesimlerin her ikisi de, (tekel ve rekabetçi) pazar disiplinine bağlı değildir.³⁸ Bu yüzden giderek büyüyen ve tekelleşen ekonominin zorlanmasıyla hem iç ve dış pazarların güvenliğini ve istikrarını sağlamak, hem de giderek büyüyen bir talep hacmi yaratabilmek için devlet sektörünün ve onun düzenleyici gücünün genişletilmesi gerekir. Bu süreç ise yeni malî ve siyasal çelişkilere gebecektir.

Her üç sektör de birbirine çelişkili organik bir ilişki içinde bağlı oldukları için, birinin büyümesi öbürlerinin de büyümesini içerir. Bu ilişkiden şöyle çelişkili bir sonuç çıkar: Tekel sektörünün genişlemesi önemli ölçüde devlet siparişi ve harcamalarına bağlıdır. Bu harcamalar bir yandan silâh siparişlerinden, yabancı ülke rejimlerini etkilemeye (kuvvet kullanarak ve/veya malî rüşvet ve yardımlarla), öte yandan eğitilmiş bir işçi sınıfı yaratmak için parasız «halk eğitimi» sistemleri kurmaya kadar, geniş bir faaliyet alanını kaplar. Böylece **sermaye birikiminin masrafları devlet eliyle toplumsallaştırılırken tekel sektörü alabildiğine büyüme eğilimi gösterir**. Devlet, tekel sektörünün genişlemesine hizmet eden harcamaları genellikle şu alanlara yönelir: Modern altyapı tesisleri, ulaştırma ve haberleşme şebekesi, enerji yatırımları, bol kredi imkânlarının sağlanması, çevre kirlenmesini önleme tedbirleri, iç ve dış pazar güvenliğini rakiplere ve halk hareketine karşı sağlamak için geniş polis ve askerî masraflar, silâhlanma, uydu devlet ve hükümetlere yardım ve/veya rüşvetler, v.b.

Devletin böylesine kapsamlı bir destekleme politikasıyla gelişmesine yardım ettiği tekel sektörünün büyümesine paralel olarak rekabetçi sektör de büyür. Ama bu sektördeki istihdam ve pazar istikrarsızlıkları geniş huzursuz toplumsal grupların sosyal sigortalar kapsamına alınmasına yol açar. Bu toplumsal ihtiyaç (toplumsal barışın sağlanması) ise yeni görevler yükümlenen devlet sektörünün daha da büyümesine yol açar.

Devletin bu kısır döngü içinde masrafları gittikçe büyüyen hizmetleri/işlevleri ancak dolaylı bir üretkenliği sahip oldukları için, toplum artık-değer rezervine önemli bir katkıda bulunmazlar. Bu tüketici eğilim **dis-accumulation***

* *Dis-accumulation*, durgun bir süreç değil, tıpkı «az-gelişme» gibi dinamik bir olgudur. *Accumulation*, yani birikim, ile beraber ve aynı anda meydana gelen bu

veya «sermaye kanaması» şeklinde belirerek devletin «sınıflar-üstü» ve «barışçı» görünümünü sağlayan bütün ayıklayıcı mekanizmalarının işlemesi için gerekli **toplumsal sermayeyi** tüketir.

Pozitif ayıklama ve kamufle edici mekanizmaları gereği gibi işlemeyen kapitalist devlet, toplumsal huzursuzluğu susturmak için giderek negatif ayıklama ve baskı mekanizmalarına dayanmak zorunda kalacaktır.

Devletin baskıcı niteliğinin öne çıkması az gelişmiş ve gelişmiş kapitalist ülkelerde niteliksel bir sorundur —bir «zaman» sorunu. Toplumsal sermayesi daima sınırlı olan ve bağımlılığınan ötürü öbür ayıklayıcı ve gizleyici mekanizmalarını tam anlamıyla kullanmaya el verecek kaynaklardan yoksun olan az gelişmiş ülke devleti genellikle kuruluşundan beri baskıcıdır. Fakat tarihî evrim içinde daha erken kapitalistleşen ve pek çok dış ekonomiyi de sömürerek zenginleşme imkânı bulmuş olan günümüzün zengin kapitalist ülkeleri, uzun süre sosyal demokrasiyi ve refah devletini yaşatmak için gerekli malî imkânları bulmuşlardır. Fakat kapitalist sistemin özünde olan ve burada kısaca açıklanmaya çalıştığımız **dis-accumulation** eğilimi bir yandan, **Marx'ın Kapital**'in III. Cildinde (3. Kısım, 13-15. Bölümler) açıkladığı kâr oranının düşmesi eğilimi, öte yandan Batı kapitalizminin çelişkilerinin tekelleşme evresinde gittikçe arttığını göstermektedir.

Bir yandan tekelleşmeyi hızlandırmak/genişletmekle yükümlü olan devlet, öte yandan bu eğilimin doğduğu tüm toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunları çözmek/gidermekle karşı karşıya bırakılmıştır. Üstelik bu yapıcı işlevleri için kendisine gerekli malî kaynaklar...*

süreç, devletin işlevleri genişleyip, yeni üretim alanlarını kapsadıkça, genişlemektedir de.

Kapitalist sistemin devam edebilmesi amacıyla sermayenin artan bir oranda pazar dışı (*decommodify* olmuş) üretim için devlet eliyle kullanılması, devlet aygıtına ve onun yönetici kadrolarına (veya bunların en stratejik olanlarına) gerek burjuvaziye, gerekse çalışan sınıflara karşı görelî bir bağımsızlık kazandırır.

Bu değerlendirmeye A.B.D.'den iki örnek verelim: 1) Vietnam savaşının son yıllarında Amerikan iş çevreleri bu mücadelenin artık ne kendileri, ne de iş aleminin (tekel sermayesi) için kârlı olmadığını ve ülke ekonomisini önemli ölçüde istikrarsızlığa sürüklediğini tüm yayın organlarıyla duyurdukları halde, devletin yürütme organını, özellikle askerî grubun da istemiyle ve popüler ideolojiyi de arkalarına alarak savaşı da birkaç yıl sürdürmüştür. 2) Bugün, devletin yasama organını (Senatör Frank Church'un şahsiyetinde simgeleyen) A.B.D. tekel burjuvazisinin yasa-dışı girişimlerine ve bu girişimlerde yürütme organının bazı kurumlarını —F.B.I. ve C.I.A.— işlerine âlet etmesine karşı savaş açmıştır.

* Eğer devlet, sosyal hizmetleri için sınırsız malî kaynaklara el koyma gücü ile cihazlanırsa, o zaten artık kapitalist devlet değildir. İş-sermayesinin sosyal-

Bu durum ise, devleti bizzat sınıf çatışmasının alanlarından biri haline getirecektir. Tarihi

sermayeye dönüşmesi, devamlı büyümek zorunda olan kapitalist sistemin de sonu demektir. Ne var ki, bu süreç, burada ele alınamıyacak kadar karmaşık bir olgudur.

anlamda sınıf çatışmasının bir ürünü olan devlet, yine sınıf çatışması ile şekil değiştirip farklı bir biçime dönüşecektir. Şu halde devrimci aydınların görevi yalnızca kapitalist devletin bilimsel bir incelemesini yapmak değil, onu daha insancıl, daha üretken ve daha özgür bir toplumun kuruluşunun aracı yapmak üzere değiştirmenin stratejisini de saptamaktadır.

¹ Louis Althusser, *Lenin and Philosophy*. New York: Monthly Review, 1971. S. 134-135.

² *Y.a.g.e.* S. 128.

³ Frederick Engels, *The Origin of the Family. Private Property and the State*. New York: International Publishers, 1970. S. 96.

⁴ *Y.a.g.e.* S. 97.

⁵ *Y.a.g.e.* S. 97.

⁶ *Y.a.g.e.* S. 155.

⁷ Alan Wolfe, «New Directions in the Marxist Theory of Politics», *Politics and Society*. Cilt IV. No. 2 (1974).

⁸ F. Engels, *A.g.e.* S. 156.

⁹ *Y.a.g.e.* S. 156.

¹⁰ Frederick Frey, *Turkish Political Elite*. M.I.T. Press, 1965. S. 424.

¹¹ *Y.a.g.e.* S. 425.

¹² F. Engels, *A.g.e.* S. 157-158.

¹³ Karl Marx ve Frederick Engels, *The German Ideology* (ed. C. J. Arthur). New York: International Publishers, 1973. S. 53.

¹⁴ *Y.a.g.e.* S. 54.

¹⁵ L. Althusser, *a.g.e.* S. 128.

¹⁶ Karl Marx, F. Engels, *The German Ideology* (a.g.e.) S. 80.

¹⁷ Karl Marx, *The 18th Brumaire of Louis Bonaparte*. New York: International Publishers, 1967.

¹⁸ F. Engels, *The Origin...* (a.g.e.) S. 157.

¹⁹ Marx'a göre devletin görece bağımsızlığının ilk örneği, sosyal meslek gruplarının oluşturduğu toplum tipinden sınıf toplumu tipine geçiş sırasında, henüz bir sınıfın ötekiler üzerinde kesin bir egemenlik kuramadığı evrede de görülebilir. (*The German Ideology*, S. 80.); ayrıca, Cem Eroğlu, «Marksist Devlet Kuramı Hakkında Bir Not» S.B.F. Dergisi (Yakında çıkacak yeni sayıda).

²⁰ Doğu Ergil, «From Empire to Dependence: The Evolution of Turkish Underdevelopment». Doktora tezi (New York State University, 1974); ayrıca, Hamza Alavi, «The State in Post-Colonial Societies: Pakistan and Bangladesh», *Imperialism and Revolution in South Asia*, ed. K. Gough ve H. Sharma. New York: Monthly Review, 1973.

²¹ Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society*. New York: Basic Books, 1969. S. 22.

²² Paul M. Sweezy, *The Theory of Capitalist Develop-*

ment (New York: Monthly Review, 1942) adlı yapıtının VIII. bölümünden derlenmiş düşünceler: R.C. Edwards, M. Reich ve T.E. Weisskopf (ed.) *The Capitalist System* adlı yapıtlarının «The Primary Function of the Capitalist State» adlı bölümü. (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, Inc., 1972) S. 134-135.

²³ Nicos Poulantzas, «The Problem of the Capitalist State», *New Left Review*. No. 58 (1969).

²⁴ L. Althusser, a.g.e. S. 128.

²⁵ Claus Offe, «Political Authority and Class Structures-An Analysis of Late Capitalist Societies», *International Journal of Sociology*. Cilt 2, No. 1 (1972).

²⁶ Claus Offe, «The Theory of the Capitalist State and the Problem of Policy Formation» ve aynı yazarın «The Abolition of Market Control and the Problem of Legitimacy», *Kapitalistate*. No. 1 ve 2 (1973).

²⁷ D. Gold, C.Y.H. Lo ve E.O. Wright, «Marxist Theories of the State» II. Kısım, *Monthly Review*, Cilt 27, No. 6 (Kasım 1975) S. 38.

²⁸ L. Althusser, a.g.e. S. 142.

²⁹ *Y.a.g.e.* S. 146.

³⁰ *Y.a.g.e.* S. 146'da dipnot no. 10.

³¹ Claus Offe, «The Theory of the Capitalist State and the Problem of Policy Formation» (1974), Özel bir seminer tebliği: New York State University.

³² C. Offe, *Y.a.g.e.* Offe'nin bu konudaki görüşlerinin bir özeti 27 no.lu dipnotta belirtilen çalışmanın 40. sayfasında bulunabilir; ayrıca, James Weinstein, *The Corporate Ideal and the Liberal State*. New York: Beacon Press, 1968.

³³ Richard C. Edwards, Arthur MacEwan ve başkaları, «A Radical Approach to Economics: Basis for a New Curriculum», *American Economic Review*, Cilt LX, No. 2 (Mayıs, 1970).

³⁴ James Weinstein, a.g.e.

³⁵ Arthur Schlesinger, Jr., *The Age of Jackson*. Boston: Little, Brown. S. 505.

³⁶ Alan Wolfe, «New Directions in the Marxist Theory of Politics», *Politics and Society*. Cilt IV. No. 2 (1974). S. 149 ve sonrası.

³⁷ James O'Connor, *The Fiscal Crisis of the State*. New York: St. Martin's Press, 1973.

³⁸ *Y.a.g.e.* Ayrıca O'Connor'un fikirlerinin bazılarının eleştirisi dipnot 27'de söz edilen çalışmanın 42. sayfasında bulunabilir.